

Yeni Normalde Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı: Eleştirel Bir Değerlendirme

Doç.Dr. Mehmet Toran¹

Giriş

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından 12 Mart 2020'de yeni tip koronavirüs'ün (COVID-19) dünyada hızlı yayılımı ve yaşamı riske atması sonucu küresel salgın ilan edildi (WHO, 2020). COVID-19 küresel salgını başta sağlık olmak üzere yaşamın tüm alanlarını tehdit etmiştir. İlan edilen küresel salgın kararı ile birlikte yaşamın yeniden düzenlenmesi için öncelikle acil politikalar geliştirilmiş sonrasında ise bu politikalarından bazıları yeni normal olarak kalıcı hale getirilmiştir. Eğitim alanında ilk etapta tüm dünyada okullar kapatılmış, sonrasında geliştirilen acil çözümler ile uzaktan öğretime geçmiştir. Yaklaşık bir yıldır neredeyse tüm dünyada uzaktan öğretim, karma (online-yüzyüze) öğretim modeli ile eğitimin sürdürülebilir olması için çaba sarf edilmektedir. Eğitimde geliştirilen bu modeller kısmen başarılı olsa da yaygınlığı noktasında özellikle eğitime erişim, dijital araçlara erişim, dijital araçları kullanabilme yetkinliği gibi eşitsizliklerin daha da artmasına neden olmuştur. Dünyada yaşanan bu sorunlar elbette Türkiye'de de kendini göstermiştir. Türkiye'de salgından dolayı okulların kapanması ve uzaktan eğitime geçilmesi ile birlikte toplam 24,9 milyon öğrencinin etkilendiği, bunun 1,3 milyon ise okul öncesi eğitimden yararlanan çocuk olduğu saptanmıştır (UNESCO, 2021). Uzaktan öğretime geçildiği dönem ile birlikte ilkokuldan üniversiteye birçok öğrencinin ya internet ya dijital araç ya da bunlardan ikisine de erişiminin olmadığı ulusal basında ve raporlarda açık bir şekilde yer almıştır. Tüm bunları sadece öğrenci boyutu ile değerlendirmek yeterli değildir, ayrıca öğretmen ve veli boyutunun da değerlendirilmesi

oldukça önemlidir. Türkiye'de küresel salgın sürecinde ilkokuldan üniversiteye kadar uzaktan öğretimde birçok sorun devam ederken, çözüm beklerken okul öncesi eğitimin ne durumda olduğu küresel salgın öncesi genel bir durum tespiti ve küresel salgının çocuk, öğretmen ve veli üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi de önemlidir.

Türkiye'de Erken Çocukluk Eğitimi ve Bakımı Genel Durum Değerlendirmesi

Türkiye İstatistik Kurumunun verilerine göre Türkiye'de 3-6 yaş arası erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinden yararlanan çocuk sayısının 1.629.720 iken bu çocuklara eğitim ve bakım hizmetlerini sunan öğretmen sayısının ise 98.825 olduğu hesaplanmıştır (TUİK, 2021). Bu istatistikler yaş grubuna göre okullaşma oranına bakıldığında ise 3 yaşta %13.31, 4 yaşta %33.72 ve 5 yaşta ise %75.10 okullaşmanın olduğu, 3-5 yaş aralığında ise toplam oranın %43.20 olduğu MEB istatistiklerinde belirtilmektedir (MEB, 2020). Çocukların demografik istatistiklerine 2020 itibarı ile bakıldığında okul öncesi dönem çocuk sayısının yaklaşık olarak 6.461.039 olduğu görülmektedir (AÇSHB, 2020). Basit bir hesaplama ile aslında erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinden yararlanan çocuk oranının ancak %25 civarında olduğu, çocukların %75'inin ise bu hizmetlerden yararlanmadığı söylenebilir. Çocuğun yüksek yararı bağlamında değerlendirildiğinde Türkiye'deki çocuk nüfusunun ciddi bir oranının eğitim ve bakım hizmetlerine erişemediği, özellikle sosyoekonomik dezavantaja sahip çocukların bu hizmetlerden yararlanmadığı raporlarda ortaya konmuştur (Oral, Yaşar ve Tüzün, 2016). Bununla birlikte özellikle son yıllarda yaşanan zorunlu göçlerden dolayı Türkiye'de bulunan Suriyeli göçmenlerin çocuklarına (127,264 çocuk) erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinin yeterli kadar sunulmadığı göçmen çocukların sadece %25'inin (32,612 çocuk) erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinden yararlandığı, kalan %75'lik oranın ise bu hizmetlerden yararlanmadığı belirtilmiştir. Sayısal veriler doğrultusunda bir değerlendirme yapıldığında erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerine çocukların büyük birçoğunun erişiminin olmadığı, benzer durumun

¹ İstanbul Kültür Üniversitesi, Türkiye, m.toran@iku.edu.tr

Suriyeli göçmen çocukları için de geçerli olduğu görülmüştür (MEB, 2021a). Elbette Türkiye’deki çocukların çoğunun erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerine erişememesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Bunun öncelikle Türkiye’deki genel eğitim politikalarından bağımsız olmadığı, bütçe ve kaynağın yeteri kadar ayrılmadığı ayrıca erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinin zorunlu olmamasının önemli bir payı var. Ayrıca erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinin gerek kamu okullarında gerekse de özel okullarda ücretli olması, kamu okullarında belirlenen ücretlerin illere göre farklılaştığı, (*hali hazırda kamu anaokuluna devam eden çocuğumun okul kayıt masrafları eve kırtasiyeleri hariç aylık 245 TL aidat ödüyorum*) bunun da asgari ücretli bir yurtaşın aylık gelirin %10’na denk geldiği söylenebilir. Özel öğretim kurumları tarafından sunulan erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinin ise tamamen ücretli olduğu ve daha çok orta ve üst sosyoekonomik gruba hitap ettiği, ortalama ücretlerinin ise asgari ücretin 3/2’i civarında olduğu söylenebilir. Genel bir değerlendirme yapıldığında erken çocukluk eğitimi ve bakım hizmetlerinden yararlanan %25’lik oranın daha çok orta ve üst sosyoekonomik grubun oluşturduğu, dezavantajlı grubun fırsat eşitliğinden yararlanmadığını söyleyebiliriz.

Türkiye’de erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetleri Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (AÇSHB) tarafından sunulmaktadır. MEB daha çok eğitim odaklı hizmet sunarken AÇSHB ise bakım ve eğitim odaklı hizmet sunmaktadır. MEB, erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerini 3-6 yaş için anaokullarında ve 6 yaş çocukların için ise daha çok ilkökul gibi eğitim kademelerinde anasınıflarında sunmaktadır. Bununla birlikte MEB’e bağlı özel öğretim kurumları tarafından anaokulları ve anasınıfları da MEB protokollerine uygun ve izinli olmak şartıyla bu hizmetleri sunmaktadır. AÇSHB ise 0-2 yaş aralığındaki çocuklar için Kreşlerde, 2-5yaş arasındaki çocuklar için ise Gündüz Bakımevlerinde hizmet vermektedir. Bununla birlikte ilkökul ve ortaokul çocukları için eğitim saatleri dışında da Çocuk Kulüplerinde hizmet vermektedir. AÇSHB’de Kanunla koruma altında olan çocukların devam ettiği Kreş, Gündüz Bakımevi ve

Çocuk Kulüpleri hariç büyük bir çoğunluğu özel kurumlar tarafından ücretli sunulmaktadır. Erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinin yürütüldüğü kamu ve özel öğretim kurumlarındaki okullaşma oranı bir önceki paragrafta verildiği gibi eşitsizliklerin daha da derin bir şekilde sürdürülmesine neden olmaktadır.

Türkiye’de EÇEB Eğitim Politikaları, COVID-19 Küresel Salgını, Çocuk ve Öğretmen

2018 yılında MEB tarafından ilan edilen 2023 Eğitim Vizyonunda erken çocukluk eğitimi ve bakımına özel bir vurgu yapılarak “Erken Çocukluk” vizyonu açıklanmıştır. Bu vizyona göre MEB 3 temel hedef ve her hedef için ayrıca göstergeler geliştirmiştir. 2023 Eğitim Vizyonu Erken Çocukluk hedeflerine bakıldığında “1- Erken Çocukluk Eğitim Hizmeti Yaygınlaştırılacak, 2-Erken Çocukluk Eğitim Hizmetlerine Yönelik Bütünleşik Bir Sistem Oluşturulacak, 3-Şartları Elverişsiz Gruplarda Eğitimin Niteliği Artırılacak” hedeflerinin olduğu görülmektedir (MEB, 2018). Bu vizyon belgesi ile birlikte MEB 2019-2023 Stratejik Planında da vizyon belgesine paralel stratejilerin ve hedeflerin belirlendiği, erken çocukluk eğitiminin niteliği ve yaygınlığı artırılacak, toplum temelli erken çocukluk çeşitlendirilerek yaygınlaştırılmasının hedeflendiği görülmektedir (MEB, 2019). Ancak gelişen noktada MEB tarafından belirlenen hedeflere ulaşamadığı bunun nedeninin ise erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinin zorunlu olmaması ve ücretli olmasıdır. Kaldı ki, MEB 2019-2023 Stratejik Planında da söz konusu durumun tespit edildiği görülmektedir (MEB, 2019). Bu politikalarda belirlenen hedeflere ulaşamaması bir anlamda eğitim sisteminin yapısal ve yönetsel sisteminden kaynaklandığı, COVID-19 küresel salgını ile birlikte bunun daha da güçleştiği söylenebilir.

COVID-19 küresel salgını ile birlikte Türkiye’de MEB tarafından ilk çalışma 3 Şubat 2020’de ebeveynlere ve çocuklara yönelik Koronavirüs Bilgilendirme Notu başlıklı broşür paylaşılmış, 12 Mart 2020’de okullardaki tüm sosyal etkinlikler iptal edilmiş, 16 Mart 2020 itibarı ile de 30 Mart 2020 tarihine kadar okullar tatil edilmiştir. Bu tatil döneminde okul yöneticileri ve öğretmenler için online mesleki çalışmalar düzenlenmiştir. Ara

tatilden sonra tüm okul kademelerinde uzaktan eğitime geçilmiş, uzaktan eğitim için TRT EBA TV ve EBA alt yapısı kullanılarak erken çocukluk eğitimi ve bakımı basamağını kapsayan okul öncesi kademesi hariç ilkökul, ortaokul, lise kademelerinde uzaktan öğretime geçilmiştir. 1 Haziran 2020 itibarı ile kademeli normalleşmeye geçilen döneme kadar okullar için, öğretmenler için, veliler için ve çocuklar için etkinlik kaynaklarından kılavuzlara kadar dokümanlar hazırlanmış ve ilgililere ulaştırılması amaçlanmıştır (Sak, Şahin Sak ve Nas, 2020). Ancak hazırlanan ilgili dokümanların hedefine ulaşıp ulaşmadığı noktasında ciddi tereddütlerin olduğu söylenebilir. 29 Mayıs 2020 tarihli Cumhurbaşkanlığı 2020/8 sayılı Genelgesi ile birlikte kademeli normalleşmenin başladığı ve çalışanların salgına ilişkin protokollere uyarak işe dönüşü başlamıştır (Resmi Gazete, 29 Mayıs 2020). Kademeli normale dönüş özellikle çocuğu olan anne ve babaların çocuklarına öncelikle bakım verecek kurum arayışları ve talepleri doğrultusunda AÇSHB bağlı özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri'nin salgına karşı protokollere uymak şartı ile 1 Haziran 2020 tarihi itibarı ile açılmasına karar verilmiş, ardından da MEB'e bağlı sadece özel anaokulları ve anasınıflarının açılmasına karar verilmiştir (Sak, Şahin Sak ve Nas, 2020). Erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmeti sunan özel öğretim okullarının açılması, kamu okullarının açılmaması 1.629.720 çocuktan 1.340.507 çocuğun erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinden yararlanmamasına neden olmuştur. Bu elbette erken yaşlardan itibaren eğitimde fırsat eşitliğini göz ardı eden, tamamen piyasacı bir anlayışla sadece çalışanları üretim sürecinde tutabilmek için çocuklarına yönelik bakım temelli hizmeti sunan bir politikaya dönüşmüştür. Yaz tatili sonrası yüz yüze eğitim süreci kamu ve özel tüm kurumlarda başlatılmış, öncelikli olarak 21 Eylül'de okul öncesi eğitim ve ilkökul kademeleri 1 gün olmak üzere 28 Eylül'den itibaren 2 gün olmak üzere çıkarılmış seyreltilmiş bir şekilde, 12 Ekim 2020 itibarı hafta içi 5 tam gün eğitime geçilmiştir (Sak, Şahin Sak ve Nas, 2020). Ancak vaka artışı ile birlikte 20 Kasım 2020'den 4 Ocak 2021 tarihine kadar tekrar uzaktan öğretime geçilmiş, eğitim ve öğretim hizmetleri TRT EBA TV, EBA portal ve açık kaynaklı diğer güvenilir platformlar yürütülmüştür (MEB, 2021b). 4 Ocak 2021 itibarı ile

okullar tekrar yüz yüze açılmış ve eğitim öğretim hizmetleri özellikle erken çocukluk eğitimi ve bakımı kademelerinde haftada 5 gün olacak şekilde yüz yüze yürütülmektedir. Bu genel tabloya bakıldığında özellikle uzaktan öğretim sürecinin yarattığı eşitsizlikler, teknolojiye erişim sorunu, küçük çocukların uzun süreli evde kalması gibi birçok sorunun ortaya çıktığı, özellikle ebeveynlerin bu süre zarfında çocuklarını pedagojik olarak desteklemek için yardımcı öğretmen rolünü üstlendikleri, çocukların günlük rutinlerinin değiştiği, ebeveyn-çocuk ilişkisinin niteliğinin değişime uğradığı birçok sorun da beraberinde ortaya çıkmıştır (Toran, Sak, Xu, Şahin-Sak ve Yu, 2021). Bununla birlikte bilgisayar, tablet, internet hatta televizyonu olmayan sosyoekonomik dezavantaja sahip ailelerin çocuklarının uzaktan öğretim sürecinin dışında kaldıkları, EBA TV üzerinden sunulan içeriklerin materyallerinin sağlanamamasının eşitsizlikleri daha da belirgin hale getirdiğini, ebeveynlerin öğrenim düzeyinin ebeveynler tarafından çocuklara sunulan pedagojik desteği etkilediği, özel gereksinimli ve kronik rahatsızlığı olan çocukların uzaktan öğretimden yeterince yararlanmadığı, göçmen çocukların tamamen eğitimin dışında kaldığı saptanmıştır (Yıldız ve Akar Vural, 2020).

Çocuklar boyutunda bir değerlendirme yapıldığında özellikle eşitsizliklerin COVID-19 küresel salgın öncesinde de devam ettiği sadece %25'lik bir grubun erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinden yararlandığı COVID-19 küresel salgını ile birlikte eşitsizliklerin daha da derinleştiği söylenebilir. Güneş ve Toran (ty) tarafından yapılan araştırmada çocukların uzaktan öğretim sürecinde dijital araçlara erişemediği, EBA Portal'ı aktif kullanamadıkları, sürecin daha çok ebeveyn ve öğretmenler tarafından WhatsApp gibi anlık mesajlaşma programları ile yürütüldüğü belirlenmiştir. Pandemi döneminde çocukların sosyalleşmeye ihtiyaç duydukları, duygusal olarak olumsuz etkilendikleri yapılan bir başka araştırmada da açığa çıkmıştır (Yıldırım, 2021). Ayrıca çocukların ekran bağımlılığının artması, ev içerisinde hareket ihtiyacını karşılayamaması, salgına karşı kaygı geliştirmeye başlaması, uzaktan eğitim sürecinde ekran karşısında uzun süre kalamaması gibi sorunların da ortaya çıktığı görülmüştür (To-

ran, Sak, Xu, Şahin-Sak ve Yu, 2021).

Öğretmen boyutunda bir değerlendirme yapıldığında özellikle uzaktan öğretim sürecinde okul öncesi öğretmenlerinin belirsizlik ile karşı karşıya kaldıkları, kriz karşısında öncelikle şok yaşadıkları, korku, kaygı gibi duygusal sorunlar yaşadıkları saptanmıştır. Bununla birlikte okul öncesi öğretmenlerinin uzaktan öğretimde güçlükler yaşadıkları, pedagojik olarak kendilerini yeterli görmedikleri, dijital araçları kullanma, teknoloji okuryazarlığı, çocuklarla iletişimde olma gibi bir sorun yaşadıklarını belirtmişlerdir. Ayrıca okul öncesi öğretmenlerinin COVID-19 salgını ile birlikte mesleki olarak krizlere karşı hazırlıklı olmadıklarını da ifade etmişlerdir (Güneş & Toran, ty). Okul öncesi öğretmenlerinin senkron uzaktan öğretimde etkinlikleri etkili bir şekilde gerçekleştiremedikleri ve kaynaklara erişim konusunda güçlük yaşadıkları saptanmıştır (Yıldırım, 2021). Yapılan bir başka araştırmada da okul öncesi Öğretmenlerinin uzaktan eğitim içeriği hazırlamaya yönelik bilgi sahibi olmamaları, teknik zorluklar ve özel hayatla iş yaşamının iç içe geçmesinin yarattığı güçlüklerin olması, COVID-19 küresel salgını dolayısıyla ortaya çıkan belirsizliğin stresi artırdığını ifade etmişlerdir (Karadeniz & Zabcı, 2020).

COVID-19 küresel salgın eğitimde eşitsizlikleri açığa çıkardığı gibi öğretim sürecinin yürütülmesini de olumsuz etkilemiş ve eğitimin önemli paydaşları olan çocuk, öğretmen ve ebeveyn üzerinde belirgin bir şekilde etkili olmuştur. Elbette bu süreci yönetmek çocukların, öğretmenlerin ve veli olarak ebeveynlerin iyi oluşları desteklenebilirdi. Ancak özellikle salgın öncesi eğitim politikalarının devamının ısrarı ve ülke olarak yeteri dolanım sahip olamamanın ya da sunamamanın erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerini olumsuz etkilediği, eşitsizliklerden daha erken yaşta itibaren çocukların maruz kalmasına neden olduğu söylenebilir.

Sonuç Yerine Sonsöz

COVID-19 küresel salgını ile birlikte eğitimde eşitsizlikler görünür olmaya başlamıştır. Bu süreçte Türkiye’de erken çocukluk eğitimi ve bakımı

hizmetlerinden yararlanan yaklaşık olarak 1.2 milyon çocuk uzun bir süre bu hizmetlerden yararlanamamış, bununla birlikte erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinden zaten yararlanamayan 5.2 milyon çocuğun ise bu süreçte hangi koşullarda olduğu, onların koşullarının iyileştirilmesine yönelik bir çalışma da yapılmamıştır. Eğitim sisteminin en başından beri tüm çocuklar için erişilebilir olmadığı, özellikle yoksul ve sosyoekonomik dezavantaja sahip ailelerin çocuklarının sistemin dışında kalmasına neden olduğu görülmüştür. Bununla birlikte göçmen ailelerin çocuklarının da dijital araçlara erişim, kültürel farklılıklar, dil gibi farklılıklardan dolayı erken çocukluk eğitimi ve bakımı hizmetlerinden yeteri kadar yararlanamadığı saptanmıştır. Bu süreçte özellikle okul öncesi öğretmenlerinin krizle baş etme yetersizliklerinin daha çok öğretmen yetiştiren kurumların politikalarından kaynaklandığı, dijital araçları kullanma, içerik üretme, çocuklara erişimde sorunlar yaşadıkları görülmüştür. MEB’in bu süreç içerisinde okul öncesi öğretmenlerinin yetkinliğine yönelik çalışmaları yeteri kadar yapmadığı ve okul öncesi öğretmenlerini belirsizliklerle başa bıraktığı söylenebilir. Hali hazırda yüz yüze devam eden ve vaka sayılarının arttığı bu süreçte okul öncesi öğretmenlerinin tamamının henüz (08.04.2021) aşı olmadığı, sağlık riski ile karşı karşıya bırakıldıkları söylenebilir. Yapılan bu değerlendirme sonucunda MEB’in belirli bir planının olmadığı, duruma göre tavır aldığı, aldığı tavırların sahada etkili bir karşılığının olmadığı gözlenmektedir. Bunda elbette deneyimsizliğin katkısı vardır ancak yaklaşık bir yıllık süreci doğru değerlendirip strateji geliştirilmemesi bir anlamda MEB’in salgın öncesi politikalarından vazgeçmediğini de göstermektedir.

Kaynaklar

AÇSHB. (2020). *23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı 100. yıl özel çocuk bülteni*. 08 Nisan 2021 tarihinde <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/44228/23nisan-cocuk-bulteni.pdf> adresinden erişildi.

Güneş, G. & Toran, M. (ty). Challenges of COVID-19: Preschool teachers' views and experiences during quarantine. [Değerlendirmede]

- Karadeniz, G., & Zabcı, N. (2020). Pandemi döneminde uzaktan eğitim veren öğretmenlerin çalışma koşulları ve algıladıkları stres ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişki. *MSGSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (22), 301-314.
- MEB. (2018). *2023 eğitim vizyonu*. Milli Eğitim Bakanlığı. 08 Nisan 2021 tarihinde <http://2023vizyonu.meb.gov.tr/> adresinden erişilmiştir.
- MEB. (2019). *Millî Eğitim Bakanlığı 2019–2023 stratejik planı*. 08 Nisan 2021 tarihinde http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_12/31105532_Millî_EYitim_BakanlYYY_2019-2023_Stratejik_PlanY_31.12.pdf adresinden erişilmiştir.
- MEB. (2020). *Millî eğitim istatistikleri örgün eğitim 2019-2020*. 08 Nisan 2021 tarihinde http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_09/04144812_meb_istatistikleri_organ_egitim_2019_2020.pdf adresinden erişildi.
- MEB. (2021a). *Yıllara göre ülkemizde bulunan geçici koruma altındaki Suriyeli nüfus*. 08 Nisan 2021 tarihinde https://dspace.ceid.org.tr/xmlui/bitstream/handle/1/1457/26%2027122650_ocak_2021.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden erişildi.
- MEB. (2021b). *Uzaktan eğitim kararı*. 8 Nisan 2021 <http://covid19.meb.gov.tr/covid19.html?cat=rapor> adresinden erişildi.
- Oral, I., Yaşar, D. & Tüzün, I. (2016). *Her çocuğa eşit fırsat: Türkiye’de erken çocukluk eğitiminin durumu ve öneriler*. İstanbul: ERG ve AÇEV Raporu 08 Nisan 2021 tarihinde http://www.egitimreformugirisimi.org/wp-content/uploads/2017/03/ERG_HERKES-%C4%B0C%C4%B0N-ESIT-FIRSAT-TURKIYEDE-ERKEN-COCUKLUK-EGITIMININ-DURUMU-VE-ONERILER.web_.pdf adresinden erişildi.
- Resmi Gazete (29 Mayıs 2020). *COVID-19 Kapsamında Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Normalleşme ve Alınacak Tedbirler*. 2020/8 Genelge.
- Sak, R., Şahin Sak, İ. & Nas, E. (2020). Pandemi sürecinde okul öncesi eğitim. F. Tahnan ve H.İ. Özok (Ed). *Pandemi ve eğitim*. (s.161-189). Ankara: Anı Yayıncılık
- Toran, M., Sak, R., Xu, Y., Şahin-Sak, İ.T., & Yu, Y. (2021). Parents and children during the COVID-19 quarantine process: Experiences from Turkey and China. *Journal of Early Childhood Research*, 1-19.
- TUİK. (2021). Öğretim yılına göre okul öncesinde net okullaşma oranı, okul, öğrenci, öğretmen ve derslik sayısı. 08 Nisan 2021 tarihinde <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kul-tur-spor-ve-turizm-105&dil=1> adresinden erişilmiştir.
- UNESCO. (2021). *COVID-19 impact on education*. Paris: UNESCO. 12 Mart 2020 tarihinde <https://en.unesco.org/covid19/educationresponse> adresinden erişildi.
- WHO. (2020). *WHO Director General’s opening remarks at the Mission Briefing on COVID-19*. World Health Organisation: 12 Mart 2020 tarihinde <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-mission-briefing-on-covid-19---12-march-2020> adresinden erişildi.
- Yıldırım, B. (2021). Preschool Education in Turkey During the Covid-19 Pandemic: A Phenomenological Study. *Early Childhood Education Journal*, 1-17.
- Yıldız, A., & Akar Vural, R. (2020). Covid-19 pandemisi ve derinleşen eğitim eşitsizlikleri. *Türk Tabipleri Birliği Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu*, 556-565.